

Van verlaten mijnsite tot C-Mine

De lokale cultuurdynamiek in de
Vlaamse steden en gemeenten

Geert Van der Speeten Het Vlaamse decreet voor lokaal cultuurbeleid is een succes: 227 van de 327 Vlaamse gemeenten doen inmiddels mee. Hoe kwam het snelle succes van deze in 2001 ingevoerde regeling tot stand?

Essen, Landen, Ham, Heers, Lummen, Knesselare, Nevele, Sint-Laureins, Zwalm, Deerlijk, Ingelmunster, Jabbeke en Ruiselede: het is een rijtje namen van gemeenten dat ook Vlamingen behoorlijk exotisch in de oren klinkt. Hun inwonersaantal varieert van 6513 (Sint-Laureins) tot iets meer dan 16.000 (Essen, tegen de Nederlandse grens). In 2009 stappen ze in het decreet op het lokaal cultuurbeleid.

In ruil voor extra overheidsmiddelen engageren ze zich om de diverse lokale initiatieven beter op elkaar af te stemmen en volgens de eigen ambities en mogelijkheden een cultuurtraject uit te stippelen.

Intussen participeren 227 van in totaal 327 gemeenten in Vlaanderen en Brussel in deze regeling, die door de Vlaamse regering in 2001 in het leven geroepen werd. De bestaande wetgeving voor culturele centra en bibliotheken werd vanaf dat moment geïntegreerd in een globaal gemeentelijk cultuurbeleid.

Het decreet groeide in korte tijd uit tot een succesverhaal. Er kwam een aantoonbare dynamiek op gang, die voor Vlaamse centrumsteden ook gepaard ging met een opmerkelijke profileringsdrang. Met de nieuwe formule zijn ook de middelen voor het lokaal cultuurbeleid fors gestegen: van afgerond 50 miljoen euro in 1999 naar 94 miljoen tien jaar later.

Coherentie gevraagd

Aanvankelijk bestond er veel weerstand tegen het plan, zegt Miek De Kepper, directeur van het steunpunt Locus voor bibliotheken, cultuur- en gemeenschapscentra en lokaal cultuurbeleid. 'Het idee werd zwaar gepusht door de verantwoordelijke minister, Bert Anciaux. De regelingen voor bibliotheken en culturele centra bestonden al heel lang. Het was historisch gegroeid dat deze instellingen op lokaal vlak los van elkaar opereerden. Nu werd er plots coherentie gevraagd. In plaats van een huis-

reflex moest er een beleidsreflex komen.’

Na zes jaar is er in de geesten veel veranderd, vindt ze. ‘De voorhoede van de gemeenten stond al te trappelen om een cultuurplan op maat uit te werken en de eigen grenzen te verleggen. Nu is ook het peloton mee.’

Het nieuwe decreet heeft veel pluspunten. Tot in de verste uithoeken van Vlaanderen stond cultuur plots op de plaatselijke politieke agenda. Een gestructureerde visie op de rol van cultuur in de gemeente werd afgedwongen, waarbij in veel gevallen een geïnspireerd verhaal aan de oppervlakte kwam. De regelgeving werd ook nog eens een stuk eenvoudiger. Ze viel bovendien samen met een moment van bestuurlijke ‘clustering’. Daardoor gingen nogal wat gemeenten cultuur, sport en jeugd als één samenhangend geheel zien, soms nog aangevuld met beleidsdomeinen als toerisme en voorlichting. Door een beleidsplan te schrijven, kwam er ook meer interne samenhang. Bibliotheken en culturele centra konden niet langer de positie innemen van onafhankelijke satellieten in het lokale cultuurbeleid, ver boven het plaatselijke gewoel.

Deze twee soorten instellingen, die vooral in de jaren zestig een onschatbare rol gespeeld hebben in de spreidingspolitiek in Vlaanderen, werden ingebed in een rijker geschakeerd verhaal. Hun werking en positie werden ook grondig geactualiseerd, onder meer door de betuttelende normering voor de bibliotheken af te schaffen.

Bibliotheken en culturele centra ontvingen al een behoorlijk budget voor de personeelskosten en de werking. Dat bedrag werd nu verankerd. Voor de gemeenten kwam er een bonus bij, een symboolbedrag van één euro per inwoner. ‘Dat nieuwe budget is heilzaam geweest’, zegt Miek De Kepper. ‘Het was een impuls subsidie, die extra beleidsruimte creëerde voor nieuwe dingen. Vooral de kleinere gemeenten, die geen cultureel centrum rijk waren, kregen nu plots

geld. Plus een cultuurbeleidscoördinator, om te bemiddelen en plannen uit te werken. Het heeft veel gemeenten aangespoord om hun eigenheid te zoeken en die ook aan te boren.’

Vooraf erfgoed is op een opvallende manier in beeld gekomen in Vlaanderen dankzij het decreet op het lokaal cultuurbeleid. Het verhaal bleef niet beperkt tot de gemeentegrenzen. Ook regionale entiteiten schreven hun eigen geschiedenis. Zo ontdekte de Limburgse mijnstreek de eigen roots. Gemeenten pakten de gemeenschappelijke draad op vanuit culturele thema’s. Ook Kempense gemeenten als Nijlen, Grobbendonk en Vorselaar zochten hun sterke punten in een roemrijk verleden dat intussen teloor is gegaan: dat van diamantverwerkende nijverheid. Miek De Kepper: ‘Dat er nog zoveel materiële en immateriële relicten circuleerden, was een ontdekking. Het nieuwe decreet heeft veel lokale besturen aangezet om op een frisse manier met erfgoed om te springen. Niet vanuit nostalgie of een retrohouding, maar met hedendaagse thema’s en formats als leidraad.’

Plotse dynamiek

De plotse dynamiek van gemeentelijke cultuurbeleidsplanning was hartverwarmend en hier en daar ook een tikkeltje naïef. Aan het opstellen van een globaal dossier ging bij de eerste golf, in 2002, een ware denkoefening vooraf. De inwoners en belangengroepen werden aangespoord om deel te nemen aan het debat. ‘Interactieve democratievormen’ stimuleren paste perfect bij het idealisme van de minister en zijn achterban. Inspraak en advies waren plots geen uitgeleefde jarenzeventigbegrippen meer. Enquêtes, interviews, focusgroepen, open forums en debatten, wijkfeesten, ludieke acties en chatsessies: op de creativiteit stond geen maat. Aalten organiseerde een cultuurbanket, Mechelen een cultuurmarkt, Brecht een cultuurwandeling. Houthalen-Helchteren nodigde de plaatselijke bevolking uit een wens te doen. In

Turnhout trok de cultuurbeleidscoördinator met een caravan (een ‘praatbarak’) door de stad. In Bredene mochten passanten hun mening ventileren in een witte kubus.

‘Inspraak over het beleid is vaak een abstract verhaal’, zegt Miek De Kepper. ‘Plots werd het concreet. Inspraak kwam aan bod op een veel eigentijdsere manier dan de cultuursector die tot dan bezat. In veel gevallen waren het de cultuurraden die de lakens uitdeelden. Dit instrument, waarin de lokale verenigingen vertegenwoordigd zijn, is geen toonbeeld van slagvaardigheid. Maar de inspraak en betrokkenheid waren slechts een eerste fase. Daarna kwam participatie. Dingen dóén dus. Vlaamse gemeenten leerden daar een gezonde, pragmatische visie op te ontwikkelen. Participatie is geen abstract discours van een minister. Het betekent ook: dichterbij de mensen gaan staan, zonder daarbij overdreven verwachtingen te koesteren.’

Sinds 2008 heeft de Vlaamse overheid nadrukkelijker haar eigen agenda opgelegd. De één euro subsidie per inwoner moet voortaan dienen voor ‘gemeenschapsvormende initiatieven’. Het geldbedrag is dus geen zuivere impulssubsidie meer voor bijzondere en vernieuwende initiatieven, maar gaat integraal naar participatie en doelgroepenbeleid.

Die focus is heilzaam, denkt Miek De Kepper. ‘Na dertig jaar was er bij cultuurcentra een soort van bedrijfsblindheid gegroeid’, zegt ze. ‘Dan kan het nuttig zijn om een contextanalyse te maken en na te gaan voor wie je bezig bent. Maakt cultuur nog deel uit van het sociale weefsel? Dat is een gezonde vraag. Een aantal naakte feiten lag plots op tafel. Uit een gebruikersonderzoek kwam in 2007 bijvoorbeeld aan het licht wie de doorsnee klant is van een cultuurcentrum: vooral hooggeschoolden, met vrouwen licht in de meerderheid, voor meer dan eenderde afkomstig uit de leeftijdsgroep van 45 tot 59 jaar. Het bleek dus zeer nuttig om weer de wijken in

te trekken, en cultuur en erfgoed als gemeenschapsvormende instrumenten in te schakelen.’

Het decreet lokaal cultuurbeleid en de bijhorende verwachtingen en verzuchtingen zijn niet de enige hefboom geweest voor de recente lokale dynamiek in Vlaanderen. Een aantal andere fenomenen, typisch voor de tijdsgeest, liep er parallel mee

Cultureel erfgoed

Op de eerste plaats is daar de herontdekking van het cultureel erfgoed. Het erfgoedbeleid in Vlaanderen is jong, maar ontketende een wildgroei aan initiatieven. In een mum van tijd werd een wijdvertakt netwerk van erfgoedcellen opgezet. Ze lijken minder bezig met de opdracht van conservering en reflectie dan met de output. De druk om evenementen te organiseren en aan de brede smaak van het publiek te appelleren is groot.

Zoals hierboven geschetst was het terrein voor veel gemeenten een ontdekking. Erfgoed leverde ook een gedroomde voorzet voor intergemeentelijke samenwerking. Het aloude Land van Waas, zeg maar het jachtterrein van het middeleeuwse romanpersonage van Reinaert de Vos, dook opnieuw op in de hedendaagse vertaling in de Erfgoedcel Waasland. Ook in de Mijnstreek, de regio Roeselare-Izegem-Lichtervelde en het Meetjesland groeiden clusters. De intergemeentelijke samenwerking gebeurde in veel gevallen spontaan, maar ze is intussen ook structureel verankerd. Gemeenten worden in het erfgoeddecreet alleen nog gesteund *als* ze samenwerken. De dertien erfgoedcellen namen bovendien gezamenlijke initiatieven, onder meer recent nog rond de herdenking van de vijftigste verjaardag van de wereldtentoonstelling Expo’58. Mondelinge getuigenissen en sfeerbeelden kwamen opnieuw boven water.

Voor meer animo dan de verkiezing van ‘De Grootste Belg’ zorgde *De Monumentenstrijd* in

2006. Dit tv-programma op Canvas wakkerde het chauvinisme voor het plaatselijk patrimonium aan. Rond de finalisten, vijf te restaureren monumenten die in een aantal gevallen ook een nieuwe bestemming krijgen, ontstond een zeldzaam wij-gevoel. Heel Vlaanderen kent intussen de voormalige siroopfabriek de Stoomstroopfabriek in Borgloon, de uiteindelijke winnaar en binnenkort omgedoopt tot een 'fruitbelevingscentrum'. Ook politici en beleidsmakers werden wakker geschud. Het mooiste voorbeeld daarvan was een campagne om de kostbare restauratie van de Boekentoren gefinancierd te krijgen, een modernistisch bouwwerk van Henry Van de Velde waarin de universiteitsbibliotheek van Gent is gevestigd. De strengheid en geslotenheid van een toren die in Gent vooral met de academische wereld geassocieerd werd, wekten plots sympathie op bij een breder deel van de bevolking. De campagne bracht een lokaal toe-eigeningsproces op gang, waar het stadsbestuur en het rectoraat van de universiteit niet aan konden voorbijgaan.

De evenementencultuur

Een tweede hefboom voor de lokale dynamiek vormt de evenementencultuur. Na Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge spelen ook veel kleinere

centrumsteden als Mechelen of Leuven hun troeven uit. Ze doen aan *citymarketing* en profileren zich als Vlaamse kunststeden met een rijke geschiedenis en een bloeiende cultuurscene. Bij het proces hoort ook een facelift van het historische stadscentrum en het uitstippelen en communiceren van een sterk toekomstgerichte visie. Toerisme en cultuur gaan hand in hand. Een dankbaar instrument daarvoor is 'In & Uit', een gewiekste koppeling van toerismebureau en

Het erfgoedbeleid in Vlaanderen ontketende een wildgroei aan initiatieven

Uit-kantoor. Merk op hoe uit de titulatuur het verdachte woord 'cultuur' verdwenen is, om het instapniveau zo laag mogelijk te houden.

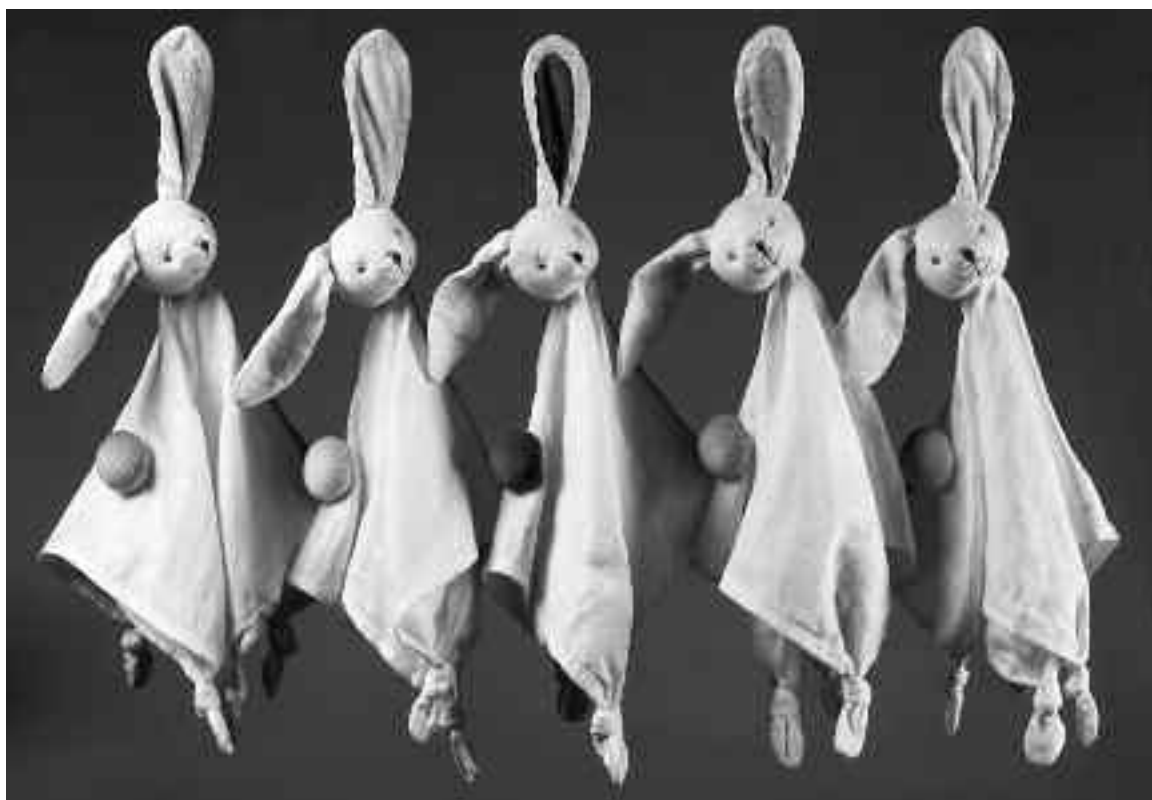
Dat Antwerpen (1993) en Brugge (2002) de titel droegen van 'culturele hoofdstad van Europa' had een heilzaam effect. 'Stad in vrouwenhanden' en 'Stadsvisioenen' (Mechelen), of 'Corpus' (Brugge): de stadsfestivals schoten de voorbije jaren in Vlaanderen als paddenstoelen uit de grond. Ook de kustgemeenten stapten mee in het evenementenverhaal, met de groot-schalige sculpturenroute Beaufort.

Nieuw is de formule van 'Vlaamse cultuurstad'. Om de twee jaar kiest een jury, geïnstalleerd door de minister, een sportstad en een cultuurstad. In 2010 mag Oostende het spits afbijten, met een programma rond de 150ste verjaardag van kunstenaar James Ensor. De stad koppelt er een inhaalbeweging aan vast. Apotheose wordt de opening van een nieuw cultuurcentrum in het voormalige Postgebouw

Tentoonstelling Het Terracotta Leger van Xi'an, Drents Museum 2008
Foto: JAV

Design van Violetta& Vera Pepa voor VACO, Kortrijk
Foto: Designregio Kortrijk

van Gaston Eysseleinck, herontdekt patrimonium dat een nieuwe bestemming kreeg en dat tegen die datum drastisch verbouwd wordt door het bureau B-architecten.

Basisinfrastructuur

Een derde fenomeen zijn de beleidsplannen voor de 'tweede ronde' van het decreet lokaal cultuurbeleid, die eind 2007 ingezet werd. Deze beleidsplannen blonken uit door een opmerkelijke ambitie. Het was een erfenis van de jaren zestig, met de ongebreidelde bouw van cultuurcentra, dat cultuur in Vlaanderen een vertaling kreeg in de vorm van bakstenen. De nieuwe bouwdrang is berekenender en uitgekierder, de plannen zijn hybrider. Leegstaande industriële panden en ontwikkelingsgebieden worden gedetecteerd en geclaimd voor een veelvoud aan functies.

Er is ook moeilijk één lijn te trekken.

Culturele centra van de eerste generatie (zoals Bornem, Hasselt of Turnhout) waren aan restyling of uitbreiding toe. Andere centrumsteden grepen de kans op een inhaalbeweging met beide handen aan en besloten de basisinfrastructuur voor de volgende decennia uit te bouwen.

Dat is des te merkwaardiger omdat de ambities niet van hogerhand aangemoedigd worden. Er bestaat geen *incentive* in de vorm van subsidies. De steden moeten zelf de investering rond krijgen, onder meer via stadsvernieuwingsprojecten waarbij ze zelf voor 30 procent privéfinanciering moeten zorgen. Voor 'C-Mine' revaloriseert Genk een verlaten mijnsite, waarvoor de stad zelf 55 van de 75 miljoen euro inbrengt. Het reconversieplan lijkt geënt op voorbeelden in het Ruhrgebied: industrieel erfgoed dat een culturele bestemming krijgt, maar ook ruimte laat voor recreatie, innovatie en toerisme. Zo komt er in 'C-Mine' niet alleen een cultuurcentrum, maar ook een belevingsparcours.

Interessant is ook de zoektocht naar profilering. Mechelen wil uitgroeien tot dé kinderstad van Vlaanderen, met de zoo van Planckendaal en

Technopolis, het Speelgoedmuseum en figurentheater De Maan. Er circuleren knotsgekke ideeën, zoals dat van de kinderjury die labels moet uitreiken voor kindvriendelijke tandartsen.

Grappig ook hoe diverse steden (Roeselare en Gent, in het zog van de Permekebibliotheek in Antwerpen) de 'bieb van de toekomst' claimen. Nog een constante: hoe de stationsbuurten worden aangepakt, vaak met een originele architecturale invulling die een voorbeeldfunctie toegedicht krijgt.

Mobiliteit

Een vierde hefboom voor de lokale dynamiek vormt het publieksonderzoek. Daarbij kwam aan het licht dat cultuurliefhebbers die zich verder dan van een afstand van dertig kilometer begeven naar een tentoonstelling of een concert, een minderheid vormen. Naast de 'zone 30' bestaat zelfs een 'zone 10': de bezoekers van een cultureel centrum komen voor 70 procent uit een straal van tien kilometer rond het gebouw. 'Zone 30' werd in elk geval een begrip in de collectieve cultuurmarketing in Vlaanderen. Het devies: ken je publiek en concentreer je op de eigen, gemeentelijke achterban.

Onderzoek naar participatie en mobiliteit heeft veel steden aangezet tot een doelgroepenbeleid. Of tot grootmoedige stadshappenings als 'Kulturama' (Leuven) of 'Shots' (Hasselt). Ze proberen het incrowdsfeertje te doorbreken en presenteren het publiek een visitekaartje van de verschillende cultuurhuizen, groot en klein.

Gebiedsgerichte werking

Een laatste fenomeen is de zogeheten gebiedsgerichte werking: de provincie West-Vlaanderen investeert al sinds eind vorige eeuw veel energie en middelen in projecten waarbij diverse beleidsniveaus intensief samenwerken, volgens de geïntegreerde aanpak. West-Vlaanderen voert bijvoorbeeld een doorgedreven plattelandsbeleid, en maakt daarbij ook consequent de bijhorende

architecturale en culturele keuzes. Er groeide ook een globaal beleidsplan voor het oorlogserfgoed. Het heet ‘Oorlog en Vrede in de Westhoek’ en moet min of meer het draaiboek worden voor de herdenkingsplechtigheden in 2014, als het precies honderd jaar geleden zal zijn dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak.

Toerisme, streekontwikkeling, cultuur, educatie, erfgoed en landschapsbeheer: diverse factoren komen erin samen. Alle Westhoekgemeenten van het voormalige IJzerfront scharen zich achter het project. Ook de minister die verantwoordelijk is voor monumentenzorg droeg zijn steentje bij, door een thematische beschermingsprocedure van de relictten door te voeren. Het fronttoerisme, niet echt een uitvinding van de eenentwintigste eeuw, blijkt nog steeds bijzonder lucratief. Het steeg in 2006 nog met 12,8 procent. Dat jaar was het bezoek aan begraafplaatsen, musea en herdenkingscentra van ‘het gekwetste gewest’ goed voor een omzet van 31,2 miljoen euro. ‘In Flanders Fields’ in Ieper, spil van het initiatief, is in zijn eentje goed voor ruim een kwart daarvan.

West-Vlaanderen is een van de weinige provincies waar cultuur in een breder actieplan is opgenomen. ‘Je hebt rijke en minder rijke provincies’, zegt

Pieter Dielis van de Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP). ‘Provincies met een langere traditie op gebied van cultuurbeleid, die ook de meeste cultuurinstellingen beheren, spenderen het grootste budget. Dat is het geval voor Antwerpen en Limburg. Aan het andere eind van het spectrum staat Vlaams-Brabant, de jongste provincie, die ervoor gekozen heeft enkel ondersteunend te werken en geen eigen infrastructuur onder de vleugels te nemen.’

De stadsfestivals schoten in Vlaanderen als paddenstoelen uit de grond

De rol van de vijf provincies is veel minder uitgekristalliseerd en vastgelegd dan in Nederland. Zeker, er bestaat een ‘kerntakendebat’, waarin afspraken over de respectievelijke verantwoordelijkheden van de diverse overheden op tafel liggen. Maar juist voor cultuur is dat een stuk minder uitgeklaard dan voor andere beleids-terreinen. Zo kon het bijvoorbeeld gebeuren dat de steden Antwerpen en Gent zich gedeeltelijk terugtrokken uit de subsidiëring van de Vlaamse Opera. Voor de provincies is in het decreet slechts een beperkt aantal taken vastgelegd. Ze ontwikkelen het streekgericht bibliotheekbeleid en in het nieuwe erfgoeddecreet is een rol voor de provincies weggelegd bij het ondersteunen van musea op regionaal niveau. Op de provincies wordt gerekend om het grote gebrek aan overkoepelende erfgoeddepots weg te werken. Verder reiken ze subsidies uit aan kunstinstituten, erfgoedinitiatieven, organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Ze lijken

Geert Van der Speetenis cultuurredacteur van *De Standaard*

daarbij vooral de andere overheden hulp te bieden. Dat gebeurt onder meer door koppelsubsidies bij de restauratie van beschermde monumenten, waar de provincies volgens een vastgelegde verdeelsleutel verplicht hun duit in het zakje doen. Steden en provincies betalen op dezelfde manier ook mee voor de stadstheaters in Gent, Brussel en Antwerpen.

Brug naar het publiek

De rol van de VVSG, de Vereniging voor Steden en Gemeenten, is sinds 2002 veranderd. Het eerdergenoemde steunpunt Locus, voor bibliotheken, cultuur- en gemeenschapscentra en lokaal cultuurbeleid, splitste zich af en verzelfstandigde, waardoor de rol van de VVSG verschoof naar die van belangenbehartiger. Maar ook in die functie behoort VVSG tot de *believers*. De overkoepelende organisatie heeft altijd een constructieve en positief-kritische houding tegenover het decreet voor het lokale cultuurbeleid aangenomen, zegt Hilde Plas, stafmedewerker cultuur & sport en coördinator vrijetijdsbeleid. ‘De plotse dynamiek heeft de verhoudingen in het lokale krachtenveld zeker deugd gedaan. De positie van de cultuurbeleidscoördinator, als bijkomende brug naar het publiek en naar het middenveld, valt daarbij niet te onderschatten.’

Bijna gelijktijdig met het decreet op het lokaal cultuurbeleid kwam in Vlaanderen het decreet voor intergemeentelijke samenwerking. Op veel beleidsterreinen was een wildgroei te zien van netwerken, van afvalverwerking tot welzijnsoverleg. Maar cultuur bleef daarbij een beetje achter. Hilde Plas: ‘Wie banden smeedt met een naburige gemeente, krijgt 30 eurocent per inwoner. Vooral voor communicatie zag een aantal gemeenten daar wel brood in. We hebben samenwerking aangemoedigd, maar het is geen massaal succes geweest. Het is toch vooral afhankelijk van goodwill.’

Bij de zeven uitdagingen die de VVSG ziet

voor lokale besturen in de periode 2008–2020, is er één die betrekking heeft op cultuur: de diversiteit in de Vlaamse lokale samenleving ondersteunen. Hilde Plas: ‘Het is een moeizaam proces op een terrein waar nog niet veel resultaten geboekt zijn. We kregen nog maar één keer de kans om gemeenten rechtstreeks op het thema te wijzen in verband met cultuur: bij de samenstelling van adviesraden en beheerraden voor cultuurcentra en bibliotheken. Langzaam maar zeker worden ook andere groepen zichtbaar in de besluitvorming.’

Succes boekte de VVSG in de recente verbreding van cultuur- naar vrijetijdsbeleid. In veel gemeenten wordt de ‘coördinator vrijetijdsbeleid’ hiervan de spil. Deze functionaris neemt ook sport, jeugd en toerisme voor zijn rekening. ‘Het gaat dan om het recreatieve vrijetijdsaspect op lokaal vlak’, zegt Hilde Plas. Kunstenbeleid (artistieke creatie) en cultuurbeleid (spreiding) zijn altijd een siamese tweeling geweest. ‘Maar op lokaal vlak zijn het toch twee onderscheiden dingen’, benadrukt zij.

Iedere Vlaamse gemeente (her)ontdekte de voorbije jaren de cultuur vanuit haar eigen geschiedenis en politieke ambities. Zo groeide een ander verhaal, dan wanneer de overheid had beslist om op eigen houtje ‘witte vlekken’ op de cultuurkaart van Vlaanderen in te vullen. Veel lokale besturen profiteerden van het nieuwe cultuurbeleid om zich als ‘warm bestuur’ te profileren. Er kwam een dynamiek op gang, de lokale inbedding verbeterde en in de zoektocht naar een eigen identiteit speelde cultuur niet zelden een rol. De bundeling van de krachten is nog pril. Maar dat is ongetwijfeld voor een volgende fase, net als de verbreding van de publiekswerking. Vlaanderen wil de volgende jaren namelijk inzetten op het verhogen van de culturele competentie. Daar begin je best vroeg mee. Op school, of in het cultuurcentrum of de bibliotheek om de hoek.